

ТРОЯН С.С.,
доктор історичних
наук, професор,
завідувач кафедри
зовнішньої
політики і
дипломатії
Дипломатичної
академії України
при МЗС України

КИРИДОН А.М.,
доктор історичних
наук, професор,
завідувач відділу
дослідження
теоретичних і
прикладних проблем
національної пам'яті
Українського
інституту
національної пам'яті

УДК 321: 323.2

КОРДОНИ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПІ: ДИНАМІЧНА ВЗАЄМОДІЯ У ПРОСТОРІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ Й ІДЕНТИЧНОСТІ

Поле динамічної і мінливої взаємодії пронизує всі відносини в трикутнику «кордон – історична пам'ять – ідентичність». Геополітичні переміни в Європі з рубежу 80-90-х років ХХ ст. призвели не лише до видозміни багатьох кордонів, але й відродили дискурс історичної пам'яті у її центральній і східній частині. Пам'ять стала вагомим чинником конструювання нових і видозміни старих ідентичностей на європейському просторі.

Ключові слова: Європа, кордони, фронтир, історична пам'ять, ідентичність.

Під час пошуків у 1985 р. місця для укладення угоди про скасування кордонів, прагнули віднайти таке, де б межували Німеччина, Франція, Бельгія, Нідерланди та Люксембург. А оскільки останній якраз головував в Європейському Союзі, честь було надано саме люксембурзькому Шенгену. Неподалік містечка на річці Мозель кинув якір пароплав «Принцеса Марі Астрід», і на його борту було підписано історичну угоду, яка поклала початок «Європі без кордонів»¹. Автором самого тепер уже крилатого терміна/виразу є колишній міністр закордонних справ Франції Бернар Кушнер. «Я винайшов термін «без кордонів», і це початок глобалізації, це сонячна сторона глобалізації. Тож давайте йти в цьому напрямі»², – зазначив він у інтерв'ю газеті «День». Так, дійсно, Європа нині ліквідує кордони в їх політичному, воєнному та економічному розумінні, проте, це зовсім не означає, що кордони в Європі перестали існувати. Навпаки, стає очевиднішим, що зазначена проблема залишається,

тільки переходить з політичних і воєнних відносин у сферу громадського, культурного, індивідуального життя.

Відбувається як глобалізація світової політичної системи, так і внутрішня трансформація національних держав з точки зору переосмислення традиційних концептів національної ідентичності та громадянства. За вмотивованим спостереженням професора політології лондонського Університету Квін-Мері, наукової співробітниці Центру глобального управління Монтсеррат Гібернау, «національна ідентичність набула нового виміру, що робить її більш відкритою і здатною залучати іноземні елементи, не змінюючи радикального свого ядра. Іншими словами, національна ідентичність толерує вищий ступінь гібридності й розмитості на краях, ніж за попередніх часів»³. Ця тенденція реалізується в явищах нівелювання кордонів між національними державами, зростання рівня людської мобільності, збільшення кількості та посилення впливовості національних меншин у різних країнах світу. В результаті описаних процесів такі характеристики, як етнос, народ, нація, все більше розмиваються, а реальний онтологічний статус цих спільнот постійно піддається сумніву. Належність індивіда до тієї чи іншої групи визначається, в першу чергу, його ставленням до однієї або одночасно декількох з них. Часом дуже важко визначити, до якої спільноти належить особа, а тим більше встановити чіткі межі внутрішньої однорідності даної соціальної структури. Йдеться передовсім про те, що взаємозалежність сучасного світу, руйнування традиційних імперативів «класичної» геополітики, поступове стирання кордонів між державами, культурна динаміка, активізація комунікацій, зміни структури європейського простору та принципів функціонування соціальних спільнот вимагають переосмислення політичних та соціокультурних процесів у сучасній Європі. Мова йде і про взаємовпливи, які пронизують динамічне поле нових кордонів після завершення «холодної війни», механізмів функціонування історичної пам'яті та конструювання національної ідентичності. Нижче ми зупинимось тільки на ключових теоретичних аспектах порушеної проблеми.

Кордони і фронтири. Виміри нових кордонів у Європі після завершення епохи «холодної війни» значно змінилися. Це зумовлено насамперед територіально-політичними трансформаціями і кон-

струюванням нової системи постбіполярного світу з рубежу 80-90-х років XX століття⁴. Вони були викликані кількома основними обставинами:

по-перше, припиненням існування і розпадом Радянського Союзу на незалежні держави, що створило принципово нову геополітичну ситуацію як у світовому, так і європейському масштабі;

по-друге, перетворенням нових незалежних держав на самостійних суб'єктів світової політики, тобто в міжнародних акторів;

по-третє, розширенням НАТО і Європейського Союзу за рахунок нових незалежних держав Центральної та Східної Європи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Латвія, Литва, Естонія, Словенія, Болгарія, Румунія);

по-четверте, поширенням безвізової Шенгенської зони на значну частину Європи;

по-п'яте, розвитком єврорегіональної і транскордонної співпраці, у тому числі між державами ЄС, ЄС і їх сусідами, іншими державами Європи;

по-шосте, активним розвитком на території Європи міграційних процесів, участь у яких беруть не лише європейці, але й вихідці з інших регіонів світу, насамперед Азії та Африки.

Звідси до головних вимірів нових кордонів на політичній карті Європи слід віднести такі:

- географічний, або політико-територіальний, – кордони виконують функцію розмежувальної лінії між європейськими державами, в тому числі з урахуванням нових кордонів, які постали під впливом геополітичних змін;

- геополітичний, або військово-політичний, – кордони виступають межею, яка відокремлює європейські держави-члени Північноатлантичного альянсу від тих, що до цього простору не входять. Окреме розмежування відбувається по лінії НАТО – держави-учасниці Ташкентського пакту (Росія, Білорусь і Казахстан, об'єднані з 1992 року у східний аналог НАТО – Організацію Договору про колективну безпеку);

- транскордонний, або єврорегіональний, – наддержавний чи наднаціональний характер кордонів, пов'язаний з тим, що держави делегують частину своїх повноважень органам місцевого (регіонального) управління для здійснення приграничної співпраці та співробітництва у рамках функціонування єврорегіонів (наприклад, «Буг», «Карпати», «Верхній Прут», «Нижній Дунай» та інші за участю України);

- ідентичнісний, або цивілізаційний, – європейські кордони розглядаються як умовна межа,

яка відділяє, наприклад, західноєвропейський простір від євразійського, мусульманський світ від християнського, православний від католицького тощо. ;

- фінансовий – кордони відіграють роль розмежувальних ліній між зонами євро і національних валют;

- демократичний – кордони проходять фронтиром між державами з ринковою економікою та високим рівнем забезпечення прав і свобод громадян, з одного боку (в першу чергу, до них належать держави ЄС і Західної Європи), і країнами з регульованою економікою та недостатнім ступенем гарантій демократичних прав і свобод.

З точки зору сучасного етапу розвитку відносин і співробітництва між європейськими державами змінюється і змістовна суть політики кордонів, що виражається у п'ятьох моментах:

перший – політика кордонів як традиційний чинник міжнародної політики перейшла з поля зацікавленень тільки фахових політиків і дипломатів до сфери загальносуспільних інтересів;

другий – політика кордонів стала нагальною і важливою суспільною проблемою, а не лише елементом державних доктрин; вона викликає практично щоденну зацікавленість пересічного громадянина, особливо на прикордонні;

третій – для мешканців прикордонних регіонів державні кордони перетворилися на елемент інфраструктури щоденного суспільного життя;

четвертий – високий ступінь відкритості сучасних європейських кордонів, особливо у зонах Шенген і транскордонного (приграничного) співробітництва, з метою здійснення акцій гуманітарної допомоги;

п'ятий – абсолютна умовність політичних кордонів з точки зору рівня розвитку сучасного інформаційного суспільства і можливості здійснювати різного роду інтеракції міжнародного характеру у віртуальному просторі (наукові обміни, освітні програми, соціальні мережі тощо).

Характерною рисою сьогодення є те, що людство стикається з парадоксом, описаним німецьким соціологом Ульріхом Беком: «Мірою розвитку глобалізації зростає значення кордонів і увага до них, посилюється контроль за кордонами, хоча, звичайно, вони вже не виконують тих завдань, які виконували раніше. Сьогоднішні кордони все більше нагадують швейцарський сир: в них системним чином вбудовані «дірки» у вигляді всякого роду винятків із правил, покликаних гарантувати переміщення інформації, капіталу, людей та послуг

з одного місця в інше по першому ж натисканню на комп'ютерну мишу»⁵. І далі: «в умовах ХХІ ст. більше не існує замкненого простору, який має назву «Християнський Захід»... Європа стає відкритою мережею з рухливими кордонами, де все зовнішнє вже існує зсередини»⁶. Загалом формування «Європи без кордонів», і на цьому акцентує увагу, зокрема, польський соціолог Даріуш Вояковський⁷, хоча й значною мірою змінило сприйняття границь, але вони продовжують відігравати не лише роль чинників, які окреслюють межі державних утворень, але й визначають ментальні, ідентичнісні розмежування національного характеру в умовах поліетнічного європейського середовища.

У контексті конструювання та функціонування сучасних кордонів у Європі є проблема ідентичності, індивідуального і колективного ментального вибору, на яку безпосередньо впливає історичний пам'яттєвий зріз. Ідентичність, за твердженням німецького дослідника І. Ноймана, – «це не даність, а відношення, яке постійно формується та реформується в межах певного дискурсу»⁸. Маркери ідентичності рухливі, вони обумовлюються безліччю чинників. Такими чинниками є географія культурних ареалів, історичні кордони соціополітичних утворень, маргіналізація, або націоналізація суспільства, трансформації в будь-якому елементі соціокультурної системи тощо⁹. Саме такий складний і почасти навіть внутрішньо суперечливий комплекс чинників впливають на особливості історичної пам'яті в сучасній Європі, передусім Центральній та Східній, де вона не лише запізналася в часі з процесом свого конструювання, але й змушена відповідати ще й на виклики так званих прикордонних фронтирних територій.

Фронтир як науковий термін для позначення рухомого кордону вперше вжив і обґрунтував Ф. Тернер ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.¹⁰ Упродовж століття тернеровське поняття фронтиру еволюціонувало від кордону як лінії поділу між «дикістю» і «цивілізацією» або як поступального руху в «пустинні землі» і під впливом антропології перетворилося в концепцію кордону як зони взаємодії. Зараз фронтир найчастіше вживається в розумінні перехідною прикордонною зоною, в якій відбувається взаємодія між двома або більше різними культурами чи політичними структурами (Альфред Рибер)¹¹.

Виділяється зовнішній фронтир – точка первісної зустрічі різних світів і культур, і внутрішній

фронтир, коли один світ чи культура вже поглинула іншу, але інша існує у вигляді неінтегрованого анклаву.

Найважливіший структурний елемент фронтиру – стан нестійкої рівноваги. Фронтир – це завжди динамічна, мінлива межа / зона, яка накладає свої особливості перехідного характеру на всі сторони життєдіяльності та функціонування прикордоння.

Прикладом такого порубіжжя є прикордонна зона України з усіма сусідніми державами і народами, в тому числі і польським. Це означає, що по обидва боки українського кордону виникли території з жителями, що зберігають історичну пам'ять про перебування колись по інший бік кордону. Така пам'ять, як вдало підмітив російський історик Олексій Міллер, дає можливість побачити різні «правди» різних суб'єктів (акторів) і груп¹². Така пам'ять історична, адже головним джерелом інформації для неї є радше знання про минуле, реконструйоване з доступних сьогодні даних, ніж передання індивідуальних досвідів минулого.

Кордони і пам'ять. Найважливіший структурний елемент фронтира – стан нестійкої рівноваги. Фронтир – це завжди динамічна, мінлива межа / зона, накладає свої особливості перехідного характеру на всі сторони життєдіяльності, в тому числі функціонування пам'яті в цьому просторі. У фронтирному вимірі це одночасно

- Пам'ять культурна та історична
- Пам'ять «культурного білінгвізму» і свободи
- Пам'ять розділена (особистісна) і загальна (групова, колективна)
- Пам'ять прихована (забування) і відкрита (пригадування)
- Пам'ять коротких і довгих хвиль
- Пам'ять прикордоння однієї й іншої держави (контактна пам'ять)
- Пам'ять політично легендованих кордонів і геополітичних претензій
- Пам'ять народу та еліт
- Пам'ять титульного етносу і окремої національності
- Пам'ять дифузна і моногрупово / мононаціональна
- Пам'ять інтенсивного обміну інформацією та дбайливого зберігання свого, окремішнього
- Пам'ять поділу на «своїх» і «чужих»
- Пам'ять перемог і поразок
- Пам'ять нашарувань і минулого характеру.

У вимірі теорії фронтиру йдеться, в тому числі й у контексті українського прикордоння, про ше-

рег важливих і актуальних проблем на перетині пограниччя, пам'яті й ідентичності.

По-перше, проблема будівництва / конструювання / покращення міждержавних кордонів. Наочним прикладом тут може слугувати, зокрема сучасний українсько-польський кордон, який остаточно сформувався в результаті рішень конференцій держав антигітлерівської коаліції та радянсько-польського «уточнення» кордону 1951 р.

По-друге, проблема динамічного рухливого кордону, що дозволяє виокремлювати а) різні історичні етапи їх формування; б) етапи й особливості конструювання різних форм – національної, територіальної, локальної – ідентичності; в) складності, труднощі та суперечності генези, поля та механізмів функціонування історичної пам'яті.

По-третє, проблема поліетнічності прикордоння і різних культурних, ментальних і навіть цивілізаційних впливів. Практично, це характерна риса всього українського прикордоння, що – як прекрасно простежується на нашому прикладі – веде до подвійної ідентичності, орієнтації на протилежні / різні зовнішньополітичні вектори, розщеплення історичної пам'яті тощо.

По-четверте, проблема пам'яті історичного минулого, яка накладає відбиток і надає особливих, своєрідних ознак відповідному регіону. Пограниччя є простором, що створювався носіями різних культур, тобто має як фізичний, так і ментальний вираз, є зантропологізованим. Особливістю категорії простору є осмислення його як місця, яке займає особа чи предмет, тобто простір – це сфера розташування тіл, предметів, природних об'єктів. Тому просторові елементи пограниччя – дім, вікно, поріг, ганок, подвір'я, паркан, вулиця, дорога, ріка, озеро, поле, лан, ліс, пагорби, село, місто тощо – розглядаються як символи, що з'єднують світ людини з навколишнім середовищем. Посилаючись на У. Еко, польський дослідник С. Ульяш зазначає, що культурні пограниччя розглядаються як особливий тип знакової спільноти, що застосовує відповідні коди та символи¹³. Тобто можна стверджувати, що образ, візія чи уявлення про пограниччя змінювались та еволюціонували разом зі свідомістю та баченням світу місцевого населення.

По-п'яте, проблема конструювання власної позитивної індивідуальної, групової, територіальної, регіональної, національної ідентичності, що повинно бути сприятливим чинником для порозуміння з «Іншими», налагодження відносин у площині

«свій – чужий», «ми – вони» і відходу від небезпечної негативної дихотомії на цьому рівні.

Пам'ять та ідентичність. Звідси, зрозуміло, територіальні ідентичності часто бувають подвійними чи ситуативними й людині важко визначитися, ціннісним пріоритетам якої спільноти віддає перевагу, не всі зазначені умови виявляються чинними для певного рівня просторово-територіальної ідентифікації¹⁴.

Територіальна ідентичність кожного рівня як вияв колективної ідентичності містить три компоненти: когнітивний, емоційно-афективний та інструментальний¹⁵. Когнітивний компонент є набором об'єктивних і стійких ознак, із якими ототожнює себе індивід і спільнота, процес і результат самокатегоризації розуміння людиною себе в термінах співвідношення з певною соціальною групою. Він вимагає певних знань про свою та суміжні територіальні спільноти, щоб «свою» спільноту можна було обмежити від «інших». Іншими словами, мова йде про певний зріз історичної пам'яті. Відтак когнітивний компонент ідентичності часто визначається бінарною логікою «ми – вони» та ґрунтується на протиставленні «своїї» спільноти «іншим», у тому числі й на основі різниці у фіксуванні певних історичних подій у пам'яті спільнот.

Другий компонент – емоційно-афективний виступає суб'єктивним способом сприйняття та обґрунтування когнітивного компонента. Йдеться про певний набір емоцій відносно своєї територіальної спільноти. Ці емоції знаходять обґрунтування і водночас вихід на шляху конструювання відповідної потребам і умовам спільноти моделі історичної пам'яті.

Третій компонент – інструментальний (поведінково-регулятивний) складає основу для соціально-політичної мобілізації населення й колективної діяльності. Він виявляється від готовності розділяти практики, що прийняті у співтоваристві, до зобов'язань здійснювати вчинки з урахуванням цінностей, сформованих у тому числі й на відповідних пам'яттєвих стандартах, що поділяє дана група. Саме інструментальний компонент ідентичності, розвиток якого стає можливим тільки на основі двох перших, формує політичну культуру та культуру історичної пам'яті певної територіальної спільноти.

Прикладом такої пам'яті є пам'ять українського порубіжжя – прикордонної зони з усіма сусідніми державами й народами. Це означає, що по обидва боки кордону України виникли території, які насе-

лені жителями, котрі зберігають історичну пам'ять про перебування колись по інший бік кордону. У таких фронтірних / прикордонних зонах, де перемішалися культури й етноси, історична пам'ять, відповідно, і політичні процеси відбуватимуться інакше, ніж на основній території держави. Це важливо враховувати з позицій впливу прикордоння і особливої, специфічної пам'яті фронтиту на сучасний стан і розвиток суспільства та держави. Так, колективна соціальна пам'ять західного українського фронтіра стала основою для формування європейського, а східного прикордоння українських земель – євразійського соціального досвіду в сучасному українському суспільстві та державі. Це накладає свій відбиток на конструювання і динаміку відносин України зі своїми сусідами.

Водночас, на чому акцентує увагу британський суспільствознавець, класик студій з теорій націй і націоналізму Е. Сміт, особливості європейської культури – спадщина римського права, юдео-християнська етика, ренесансний гуманізм та індивідуалізм, просвітницький раціоналізм і наука, мистецький і класицизм і романтизм, а передусім – традиції громадянських прав і демократії, що виникли в різні періоди і в різних місцях континенту, – створили спільну європейську культурну спадщину і сформували унікальний культурний (а також і пам'яттєвий – С.Т., А.К.) простір, що переступив національні кордони і пов'язав різні національні культури спільними мотивами і традиціями. Таким чином, протягом сторіч, незважаючи на численні розколи й відступи, мало-помалу сформувалась родина культур, що поділяли багато спільних елементів. «Це не запланована “єдність у розмаїтті”, така люба офіційним прихильникам європейства, а багата споконвічна *mélange*, суміш культурних принципів, форм і традицій, культурна спадщина, що створює чуття близькості між народами Європи», – висновує теоретик¹⁶.

З іншого боку, у процесі взаємодії етнічних культур виразно викристалізуються чинники, що впливають на культурну дифузію. По-перше, це ступінь інтенсивності контактів. По-друге – це умови контакту. Вони можуть бути природними, але можуть бути і насильницькими. «Якщо є Чуже, – писав німецький філософ Б. Вальденфельс, – то воно постійно виявляє себе у той чи той спосіб і провокує певні відповіді»¹⁷. При цьому будь-яке насильницьке нав'язування культури неминуче викликає відторгнення і подальший розвиток подій – надмірну акцентуацію власної самобутності,

історичної пам'яті, мови. За таких обставин етнічна культура має здатність відповідати на дискомфорт, викликаний появою інноваційних елементів своєю внутрішньою перебудовою.

Етнічна культура завдяки певним нормам, цінностям, ідеалам формує свій особливий культурний соціум, свою форму соціально-культурного спілкування і декультурації, свої морально-етичні засади суспільного життя, включаючи власні типи мислення, ціннісні орієнтації, що спираються на притаманне конкретному етносу самобутнє світосприйняття. Однак це не спростовує можливостей діалогу між різними культурами, що має стимулювати процес їхнього саморозвитку, бо між ними постійно відбуваються процеси соціальної акультурації¹⁸. Діалог (як спільність культурологічних взаємодій) поступово формує їх загальні цінності. Як підкреслює Х. Ортега-і-Гассет, діалог при цьому набуває багаторівневого глибинного загальнолюдського характеру. Діалог культур, який базується на толерантності та взаєморозумінні, дає можливість збереження ідентифікаційних національних особливостей кожної із культур.

Прикметно, що діалог культур одночасно базується на імперативах «чуже» та «своє». Світ минулого розглядається не через призму зовнішньої накладеної системи законів та закономірностей як способів осмислення історичного буття, а вживаючись у внутрішній світ історичних персонажів конкретної епохи, що постають співрозмовниками у діалоговій взаємодії з сучасністю. Г. Кнабе зауважує: «Живе ество культури і суспільне буття виявляється, проте не у цих загальних закономірностях, а в тих обумовлених своїм часом і тому

неповторних взаємодіях “особистості” і “індивіда”, які є характерними для кожної конкретної історично-культурної ситуації»¹⁹. Власне, такий пережитий із середини стан Іншого може спонукати до плекання етично-моральних вчинків: співчуття, співпереживання, співпричетності, співрозуміння.

Висновок. Поширення знань одне про одного, культурна відкритість і діалог, насамперед інтелектуалів і політиків усіх рівнів – єдина реальна протидія потенційній реанімації негативних елементів історико-пам'яттєвого стереотипу у взаємних стосунках. Потрібна подальша широка масова клопітка робота, потрібна зміна законодавства у належному напрямку, потрібен час спокійного розважання над генезою і природою конфліктів і трагічних сторінок минулого, тобто потрібне свого роду *плекання толерантної історичної пам'яті*. Тут можна і варто тільки погодитися з думкою польського історика Станіслава Стемпня про те, що покоління поляків та українців (це у тій чи іншій мірі стосується й багатьох інших народів Центральної та Східної Європи – С.Т., А.К.) повинні працювати над тим, щоб усвідомити спільну культурну спадщину і зв'язки, що століттями поєднували обидва народи²⁰. Усвідомлення цього може привести до віднайдення власного місця в єдиній Європі не лише для Польщі та для України, але й інших міжнародних акторів із їх геополітичного доквілля, до усвідомлення глибоких і міцних контактів народів і держав сучасної Європи в умовах генези та конструювання нових динамічних і рухливих кордонів і віднайдення в цих координатах спільного поля історичної пам'яті в процесі творення власної ідентичності.

ПОСИЛАННЯ:

¹ Карпенко Т. Європа без кордонів / Тетяна Карпенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/kordon/eu/2005/dw29-03.htm>

² Кушнер Б. Дуже важливо, щоб відбувався рух у напрямі реальної демократії / Бернар Кушнер // День. – 2012. – 24 квітня (№72).

³ Гібернау М. Ідентичність націй / Монтсеррат Гібернау. – К.: Темпора, 2012. – С. 247.

⁴ Troyan S. Europe on the Political Map of the 21st Century: Open Network with Flexible Borders / Serhiy Troyan // 1991 – 2011: 20 Years of Independence of post-Soviet countries: Abstrakts Warsaw East European Conference 2011. – Warsaw, 2010. – С. 44.

⁵ Бек У. Трансформация политики и государства в эпоху глобализации [Електронний ресурс] / У.Бек // Свободная мысль. – XXI. – 2004. – №7. – Режим доступу: <http://www.politizdat.ru/article/91/>

⁶ Бек У. Космополитическое мировоззрение / Ульрих Бек. Космополитическое мировоззрение [Вступит. ст. В. Иноземцева]. – М.: Центр исследований постиндустриального общества, 2008. – С.246.

⁷ Вояковський Д. Ментальні кордони в Європі без кордонів / Даріуш Вояковський. – Київ: Ніка-Центр, 2012. – 320 с.

⁸ Neumann I.B. Russia and Central Europe's Constituting Other / I.B. Neumann // East European Politics and Societies. – 1993. – Vol. 7. – N 2. – P. 249.

⁹ Див.: Лісовський В.М. Институалізація ідентичності в процесі розвитку територіально-політичних систем / В.М. Лісовський // Вісник СевНГУ. Сер. Політологія: Зб. наук. праць / Редкол.: П.І. Артюх (відп. ред.) та ін. – Севастополь: Вид-во СевНГУ, 2009. – С. 141.

¹⁰ Тернер Ф.Дж. Значення фронтиру в американській історії [Електронний ресурс] / Фредерик Джексон Тернер. – Режим доступу: <http://www.uamoderna.com/podii/19-akzhyttia/materialydok/turner/18-turner>

¹¹ Рибер А. Меняющиеся концепции и конструкции фронта: сравнительно-исторический подход / Альфред Рибер // Новая имперская история постсоветского пространства / Редакторы и составители: И.Герасимов, С.Глебов, А.Каплуновский, М.Могильнер, А.Семенов. – Казань: Центр Исследований Национализма и Империй, 2004. – С. 214.

¹² Историческая политика: update [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polit.ru/article/2009/11/05/istpolit/>; Миллер А. «Историческая политика» в Восточной Европе: плоды вовлеченного наблюдения [Электронный ресурс] / Алексей Миллер/ – Режим доступу: <http://www.polit.ru/lectures/2008/05/07/miller.html>

¹³ Uliasz S. O kategorii pogranicza kultur / S. Uliasz // O dialogu kultur / Pod red. C. Kiaka. – Rzeszów, 1997. – S. 9.

¹⁴ Korzeniowska W. Polskie regiony – w świetle wybranych aspektów dziedzictwa kulturowego / Wiesława Korzeniowska // Kultura, język i edukacja. – T.3 / Pod red. Roberta Mrózka. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000. – S. 193.

¹⁵ Бусыгина И.М. Политическая регионалистика: учеб. пособие / И.М.Бусыгина. – М.: Университет; РОССПЭН, 2006. – С. 162.

¹⁶ Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт; Пер. з англ. П. Тарашук. – К.: Основи, 1994. – С.181.

¹⁷ Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого / Бернгард Вальденфельс. – К.: ППС – 2002, 2004. – (Сер. Сучасна гуманітарна бібліотека). – С. 6.

¹⁸ Гулай В.В. Особливості міжкультурних контактів в умовах міжетнічної конфліктної взаємодії / В.В. Гулай // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т міжнародних відносин, 2009. – Вип.83. – Ч.1. – С. 133.

¹⁹ Кнабе Г.С. Изменчивое соотношение двух постоянных характеристик человека / Г.С. Кнабе // Одиссей. Человек в истории. – Личность и общество. – М.: Наука, 1990. – С.10-12.

²⁰ Степень С. Польсько-українські культурні взаємини упродовж віків [Електронний ресурс] / Станіслав Степень. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n12texts/stepien.htm>.

Troyan S.S., Kyrydon A.N. Borders in contemporary Europe: a dynamic interaction in the space of historical memory and identity / Diplomatic Academy of Ukraine.

The field of dynamic and changeable interaction permeates all relationships in the Triangle «border – the historical memory – identity». Geopolitical changes in Europe since the turn of 80-90 – years of the twentieth century not only led to a modification of many borders, but also revived the discourse of historical memory in the central and eastern parts. Memory has become an important factor in the construction of new and modification of old identities in the European space.

Keywords: Europe, border, frontier, historical memory, identity.

Троян С.С., Киридон А.Н. Границы в современной Европе: динамичное взаимодействие в пространстве исторической памяти и идентичности / Дипломатическая академия Украины при Министерстве иностранных дел Украины.

Поле динамичного и изменчивого взаимодействия пронизывает все отношения в треугольнике «граница – историческая память – идентичность». Геополитические перемены в Европе с рубежа 80-90-х годов XX в. привели не только к видоизменению многих границ, но и возродили дискурс исторической памяти в ее центральной и восточной части. Память стала весомым фактором конструирования новых и видоизменения старых идентичностей на европейском пространстве.

Ключевые слова: Европа, границы, фронтир, историческая память, идентичность.

Стаття надійшла до редколегії 25.03.2014

Прийнята до друку 22.04.2014